

Slovo na úvod

Dejiny ako poznanie minulosti sú fenoménom, ktorý je bytostne spätý so životom a existenciou každého človeka a celej ľudskej spoločnosti. Spájajú prítomnosť s minulosťou, živé generácie s ich predchodcami, s ich skúsenosťami, činmi a ich dôsledkami, determinujúcimi aktuálnu spoločnosť.

V dejinách každej spoločnosti boli obdobia, ktoré ju posúvali dopredu pokojným evolučným tempom, ale aj také, ktoré mali charakter zlomu – progresívneho alebo retardačného – ktoré spoločnosť takpovediac zo dňa na deň zmenili – posunuli ju výrazne dopredu, alebo naopak, zabrzdili ju v jej vývoji. Aj jedny, aj druhé determinovali a formovali spoločnosť a je celkom prirodzené, že prebúdzali zvedavosť a záujem o to, čo sa kedysi odohralo a ako sa to odohralo. Zvedavosť priťahovali a stále priťahujú najmä zlomové udalosti v dejinách spoločnosti, pretože práve tieto ju radikálne menili. V slovenskej novodobej histórii sa udalosti zlomového charakteru naviazali na roky, končiace číslicou „osem“, alebo na roky, ktoré blízko oscilovali pri „osmičkových“ rokoch. O tom, či to bolo vecou historickej náhody alebo záležitosťou zákonitého vývoja môžeme diskutovať. Faktom však zostane, že v 19. a 20. storočí do slovenských dejín vstúpilo niekoľko takýchto zlomových „osmičkových“ rokov: revolučný rok 1848 s pádom poddanstva a pokusom o demokratizáciu habsburskej monarchii, 1918 – zánik Rakúsko-Uhorska a vznik Československej republiky, 1938 – mníchovský diktát a Viedenská arbitráž, 1948 – komunistický prevrat a následné pretváranie spoločnosti pod egidou diktatúry proletariátu a rok 1968 – nádejná „Pražská jar“ a okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Ale aj „oscilačné“ roky zasiahli slovenskú spoločnosť – rok 1867 – rakúsko-uhorské vyrovnanie, 1939 – rozbitie ČSR a vznik Slovenského štátu, 1989 – pád „železnej opony“ a koniec diktatúry komunistickej strany.

Udalosti každého uvedeného roka výrazne zasiahli do života slovenského národa, pravda, nielen jeho, a v roku 2018, ktorý sa takto stal „multijubilejným rokom“ poskytli pre odbornú historickú verejnosť, ale aj širokú verejnosť Slovenska celý rad podnetov na poznávanie našej minulosti, na zamyslenie sa nad ňou, nad príčinami, ktoré vyvolali udalosti zlomového charakteru a dôsledkami, ktoré z toho pre slovenskú spoločnosť vyplynuli. Historici zaoberajúci sa dejinami 19. a najmä 20. storočia sa v tomto roku nemôžu sťažovať na nezáujem spoločnosti o ich prácu a výsledky ich výskumu. Našťastie. Klasické i elektronické médiá vytvárali dostatočný priestor pre písané i hovorené slovo o jednotlivých jubilejných udalostiach.

V roku 2018 v spoločenskom diskurze dominoval rok 1918 – koniec prvej svetovej vojny, koniec veľkej stáročia trvajúcej stredoeurópskej ríše – Rakúsko-Uhorska a vznik nástupníckych štátov, vrátane Československa. Dominancia uvedeného roka a s ním spätých udalostí je prirodzenou, vyplynula z dôležitosti týchto udalostí pre slovenský národ. Vznik Československa, ktorého súčasťou sa stali aj Slováci, patrí v slovenských moderných dejinách ku kľúčovým udalostiam. Jeho význam nebol vždy docenovaný rovnako. Vzťah slovenskej spoločnosti k vzniku Československa i samotnému Československu by sme mohli prirovnať k sínusoide – raz

stúpala vysoko dohora a potom prudko klesal pod bod mrazu, potom zasa stúpol, aby zakrátko opäť padol. Toto stúpanie i klesanie záujmu slovenskej spoločnosti o Československo, ale najmä hodnotenie jeho prínosu pre Slovákov zodpovedalo spoločensko-politickej realite, v akej sa Slováci aktuálne nachádzali.

Pád komunizmu v Československu v roku 1989 vytvoril priestor pre objektívne hodnotenie významu Československa pre oba jeho štátotvorné národy – Čechov a Slovákov. Politická situácia, ktorá nakoniec viedla k rozpadu Československa a vzniku samostatnej Českej republiky a samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 do slovenskej spoločnosti nanovo zaštiepila semienko pochybnosti i odmietania tohto štátneho útvaru. A pritom v Československu sa Slováci prvýkrát vo svojich dejinách stali skutočným štátotvorným národom, tu sa učili demokracii a žili v demokratickom štáte, v ktorom mali volebné právo neobmedzené majetkovým cenzom, ako to bolo v Uhorsku, ba právo voliť získali aj ženy. Československo umožnilo Slovákom budovať vlastné národné školstvo počnúc ľudovým, základným školstvom a končiac univerzitným. Vzdelanie vo vlastnom jazyku zas bolo predpokladom pre rozvoj národnej kultúry a ruka v ruku s ňou aj pre pestovanie slovenského národného vedomia a slovenskej národnej identity. V Československu sa tak mohli Slováci dokonštituovať do moderného európskeho národa, a to prvýkrát v ich histórii s vymedzením hraníc svojho územia a v podstate si tak pripraviť cestu samostatnej slovenskej štátnosti. Bez Československa by tento proces alebo vôbec nebol možným, alebo by sa odsunul o dlhé časové obdobie.

28. október 1918 ako deň vzniku Československa bol vecou spoločenského konsenzu a politickej dohody v roku 1919. Každý štát mal vo svojom kalendári deň svojho zrodu ako bod, ktorý pomáhal stmelovať svojich občanov pod jednu štátnu strechu, ktorý upevňoval ich štátne povedomie, prispieval k formovaniu hrdosti naň a ich na štátnu príslušnosť, ale pripomínal im aj zásluhy jeho tvorcov.

Prvý prezident Československej republiky vo svojej spomienkovo-odborne ladennej knihe *Světová revoluce*¹ napísal o úvahách československých politikov a najmä ústavných právnikov, ktorý dátum akceptovať ako dátum vzniku ČSR, pretože to malo nielen domáce politické dôsledky, ale aj medzinárodno-právne. Samotný Masaryk ponúkol tri možné dátumy, ktoré by, podľa neho, spĺňali požiadavku na dátum vzniku ČSR. Prvým bol 14. október 1918, keď vznikla dočasná vláda československého štátu v zahraničí, ktorá bola postupne uznávaná spojencami, 15. októbra prvým dohodovým štátom bolo Francúzsko, ktoré ju uznalo ako legálnu predstaviteľku štátu. Druhý dátum predstavoval 18. október 1918, keď bola zverejnená Washingtonská deklarácia a v nej samostatnosť československého štátu. Tretím bol 4. november 1918, keď Spojenci uznali, že česko-slovenský štát ako štát spojenecký môže vyslať svojho reprezentanta na rokovanie o prímerí do Paríža (bol ním E. Beneš).

Štvrtý dátum, ktorý pripadal do úvahy bol 28. október, keď bol na domacom území vyhlásený československý štát a boli prijaté prvé zákony a v ten deň aj zverejnené. Masaryk ešte spomenul 30. október a Martinskú deklaráciu, ale aj fakt, že 28. októbra 1918 Slovensko ešte nebolo súčasťou československého štátu. Uznal však,

1 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce*. Praha : Orbis, 1925, s. 462-498.

že 28. október 1918 sa začal českou i slovenskou verejnosťou spontánne vnímať ako deň vzniku nového štátu, a tak, aby zbytočne nejatril vznikajúce politické konfrontácie, ktoré začali krátko po etablovaní Československa, podporil 28. október ako deň jeho vzniku.²

Voči tomuto dátumu sa neohradil nikto zo Slovenska. Slováci ho akceptovali, veď práve správa o Martinskej deklarácii spolu so správou o vyhlásení československého štátu v Prahe rozhybali Slovákov doma, keď začali zakladať národné rady a národné výbory a preberajúc nimi lokálnu moc sa na oba akty aj odvolávali. Udalosti z 28. októbra 1918 neboli výsledkom len českého domáceho odboja, ale nesporné výsledkom českého a slovenského tak domáceho, ako aj zahraničného odboja. 30. október 1918 bol potvrdením štátotvorných snáh Slovákov a Čechov vytvoriť spoločný štát s rovnoprávnym postavením oboch národov.

Naša neochota akceptovať 28. október ako deň, ktorý zásadne vstúpil do života slovenského národa a je hodný pripomenutia, je skôr výsledkom našej malosti ako výsledkom nevedomosti. Dobré je, že pri príležitosti stého výročia vzniku Československa sme si túto historickú udalosť pripomenuli nielen vedeckými podujatiami a publikáciami, ale aj schválením – v slovenskom prípade, 30. októbra, keď bola toho dňa pred sto rokmi prijatá Martinská deklarácia, ako štátneho sviatku Slovenskej republiky – hoci len jednorazového. Možno, že je to signál, hoci zatiaľ nesmelý, že sa aj my Slováci postupne vymaníme z osídien malosti a národnej zakomplexovanosti a zaradíme do nášho kalendára aj tie dátumy, ktoré nekričia explicitne, že sú len a len slovenskými dátumami, ale že nám pripomenú tie udalosti, ktoré nás skutočne priblížili k slovenskej štátnosti, na ktorú by sme mali, resp. chceme byť oprávnené hrdí.

Peter Švorc

2 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce*. Praha : Orbis, 1925, s. 467.